

Variació fonètica i estandardització al País Valencià

per Carles Segura Llopes

Resum

En aquest article¹ volem provar que el procés incipient de normalització lingüística experimentat pel català té repercussió en el model de llengua tradicional del valencià, en concret a la comarca del Baix Vinalopó² i en el subsistema fonètic. A banda d'analitzar el grau de penetració del model estàndard-normatiu en el parlar de la comarca, també es veurà el grau d'acceptació o d'abandó del model tradicional, tant de les formes normatives com de les que no ho són, i el de penetració del model castellà.

Sumari

1. Introducció
2. Estudi fonètic
  - 2.1 Els grups inicials *en-*, *em-* i *es-*
  - 2.2 L'assimilació vocàlica progressiva velar: *corda* > [kɔrdɔ]
  - 2.3 El manteniment-desaparició de les vocals obertes
  - 2.4 El ieisme
  - 2.5 La palatalització de *s* implosiva davant [k]
  - 2.6 La *s* en fonètica sintàctica
  - 2.7 El grup *ix*
  - 2.8 El betacisme
  - 2.9 El so africacat [dʒ]
  - 2.10 El grup *-lt* final seguit de vocal
  - 2.11 La caiguda de *-d-* intervocàlica
  - 2.12 La *b* intervocàlica
  - 2.13 La *-r* final
  - 2.14 Tendències generals observades en la fonètica
3. Final

1. Introducció

La nostra hipòtesi en aquest treball partia del fet que la transcendència de l'incipient procés de normalització lingüística en les formes fonètiques pròpies de la varietat tradicional de la comarca del Baix Vinalopó és notable, sobretot en el model de llengua dels escolars, el grup social més exposat a la varietat normativa del català. És per això que fou un entrebanc concretar els criteris per a seleccionar els trets lingüístics que havien de donar resposta a la nostra hipòtesi.

El variacionisme estricte recomana la tria d'un únic tret lingüístic que es descriu i analitza de manera extraordinàriament aprofundida. Però la focalització sobre un tret concret ens hauria fet perdre de vista la resta d'elements lingüístics que participen en aquests canvis.

Per això no era convenient una anàlisi variacionista aprofundida d'un tret lingüístic individual, sinó que calia aportar una visió més general i, per tant, amb menys calat, però que permetés l'obtenció d'una visió de conjunt amb força dades, en tot cas representatives. Així,

---

¹ Aquest article és una part de la nostra tesi doctoral *Variació dialectal i estandardització al Baix Vinalopó*, llegida el juliol del 2001 a la Universitat d'Alacant i dirigida pels doctors Jordi Colomina i Joan Ponsoda. Per qüestions d'espai no incloem ací la bibliografia utilitzada per a la realització del treball. Remetem, doncs, a la tesi esmentada, una part de la qual eixirà pròximament publicada en la col·lecció Biblioteca Sanchis Guarner editada conjuntament per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

² El Baix Vinalopó té quatre nuclis de població grans (Elx, Crevillent, Guardamar i Santa Pola), cinc localitats menors (la Marina, l'Altet, Torrellano, la Foia i la Baia) i diverses partides rurals amb una població important.

s'arribarien a definir tendències comunes i més globals, a trobar pautes de conducta i esbossos de patrons de redreçament. El detall ens hauria denegat aquesta perspectiva.

La caracterització del model fonètic del Baix Vinalopó que ara presentem té en compte dues variables socials. D'una banda, hi ha l'edat, variable al llarg de la qual es desenvolupa una variació lingüística molt destacable. Hi distingim quatre grups: a) ancians —majors de 60 anys —; b) adults —de 37 a 60 anys —; c) jòvens —de 18 a 36 anys —; i d) escolars —entre 9 i 17 anys.

La segona variable està relacionada amb el grau de contacte que els individus han tingut amb el català formal en l'àmbit escolar. Considerem tres grups: a) individus majors de 20 anys que no han tingut mai contacte escolar amb el català (els anomenem *no escolars* als gràfics); b) individus menors de 20 anys que han tingut l'escolarització vehiculada majoritàriament en castellà, tot i que han rebut l'assignatura de Valencià i potser alguna més (els anomenem amb l'abreviatura *Ecas*); i c) individus menors de 20 anys que han tingut la major part de l'escolarització vehiculada en català (els anomenem *Eval*).

Hem entrevistat un total de 138 individus, distribuïts de manera aproximadament proporcional segons la població de les localitats i partides de la comarca del Baix Vinalopó. El qüestionari lingüístic constava de 55 ítems i la situació en què va ser duta a terme l'enquesta es pot qualificar de semiformal. En aquest article només presentem una part de la caracterització fonètica que correspon al qüestionari.

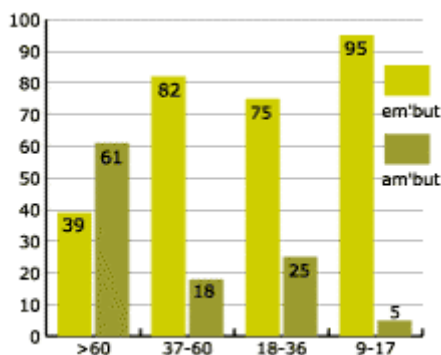
2. Estudi fonètic

2.1 Els grups inicials en-, em- i es-

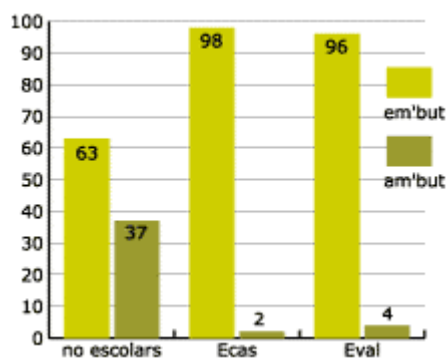
Estudiem ara només el mot *embut*, ja que és un dels pocs mots en què tradicionalment s'ha conservat a tota la comarca la pronúncia [am]but, pròpia de la majoria del català occidental. Quasi tots els mots que tenen en-, em- i es- en posició inicial es pronuncien amb [e] en gran part de la comarca.

Com veiem al gràfic 1, la realització [am]but ja no és l'única entre els avis, però hi predomina. En els grups d'adults i de jòvens, la freqüència de la forma tradicional descendeix amb força i de manera equiparable en tots dos grups a favor de la innovació [em]but. Els escolars es decanten evidentment per la forma prestigiosa *embut* en un 95%. El gràfic 2 mostra que el programa educatiu no crea diferències apreciables en les respostes dels escolars; en efecte, la generalització del tancament [am]>[em] és gairebé completa i idèntica en tots dos grups.

Gràfic 1. Percentatges per edats del grup fonètic em- inicial: embut

Gràfic 2. Percentatges per programa educatiu del grup fonètic em- inicial: embut

Hi ha dues raons fonamentals que expliquen la celeritat del canvi: a) la forma tradicional [am]but no coincideix amb l'ortografia del català (ni del castellà); b) no es diu així en castellà. Tot i que [am]but és la pronúncia tradicional, l'afebliment d'aquesta forma és intens i reculat en el temps a tota la comarca, ja que té presència notable en les respostes dels ancians.

En conclusió, es produeix un afebliment d'aquesta pronúncia tradicional perquè el model escrit del català i el model de llengua dominant —el castellà— no hi donen suport.

2.2 L'assimilació vocàlica progressiva velar: corda > [kɔrdə]

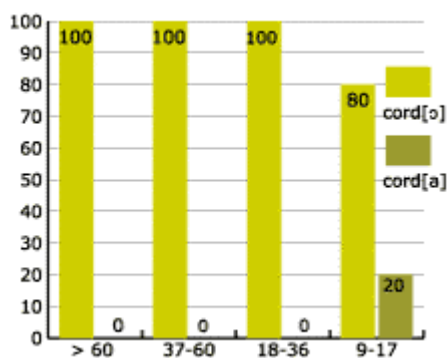
La comarca queda dividida en tres zones segons si el model tradicional presenta o no la realització de l'assimilació vocàlica progressiva velar:

- a) Guardamar i Crevillent no mostren cap mena d'assimilació.
- b) El nord-est de la comarca realitza l'assimilació velar de manera generalitzada.
- c) La resta de la comarca es troba en ple procés de generalització de l'assimilació velar (ací s'inclou la capital, Elx).

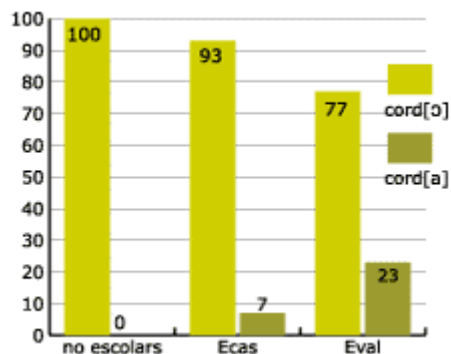
A la zona b, on l'assimilació és ja tradicional (vegeu el gràfic 3), les tres generacions d'adults no mostren cap realització [kɔrdə]. S'ha iniciat, però, un procés de desassimilació que afecta ja el 20% de les respostes de la població escolar.

L'alumnat pertanyent a l'Eval presenta un augment més gran de les realitzacions no assimilades, un 23%, enfront del 7% que mostra l'Ecas (vegeu el gràfic 4). La pronúncia pertanyent al model tradicional, per tant, és més vigorosa en el grup d'escolars que menys contacte té amb el català normatiu.

Gràfic 3. Percentatges per edats de realització de l'assimilació vocàlica velar a les localitats on aquesta pertany al model tradicional (zona b): corda

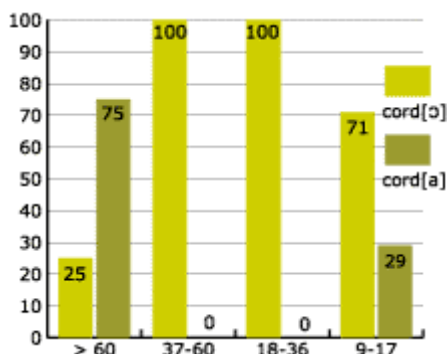
Gràfic 4. Percentatges per programa educatiu de realització de l'assimilació vocàlica velar a les localitats on aquesta pertany al model tradicional (zona b): corda

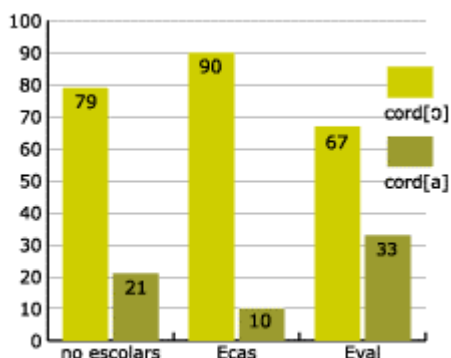
A la zona *c*, la pronúncia *cord[a]* (vegeu el gràfic 5) forma part encara del model tradicional, com es comprova en la preferència dels ancians: un 75%; mentre que [kɔrdɔ] encara és minoritari. Per contra, les altres dues generacions d'adults han arraconat definitivament la pronúncia *cord[a]* a favor de variant assimilada.

Pel que fa als escolars de la zona *c*, s'observa com de nou es reintrodueix la pronúncia no assimilada, encara de manera minoritària, però amb un percentatge que frega el 30%. Les diferències entre programes educatius (vegeu el gràfic 6) tornen a ser considerables. La pronúncia més pròxima a l'ortografia —i també al castellà— es reintrodueix més fortament en l'*Eval*.

Gràfic 5. Percentatges per edats de realització de l'assimilació vocàlica velar a les localitats on aquesta no pertany al model tradicional (zona c): corda

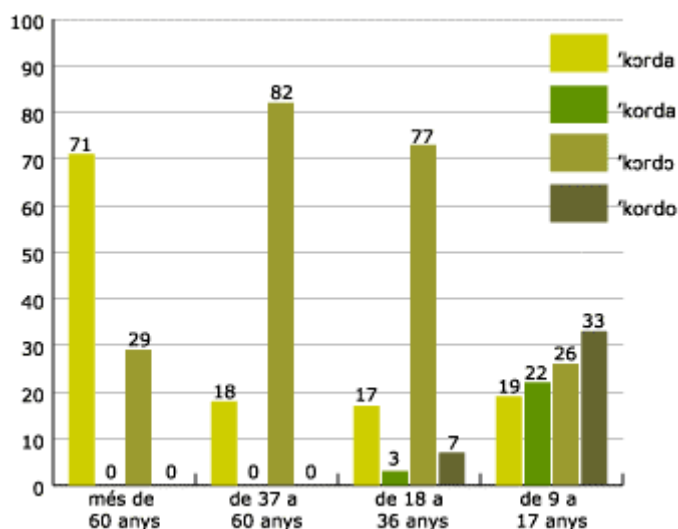
Gràfic 6. Percentatges per programa educatiu de realització de l'assimilació vocàlica velar a les localitats on aquesta no pertany al model tradicional (zona c): corda

Globalment, la forma amb $-[a]$ s'ha recuperat una mica més clarament en la zona *c* que no pas en la zona *b*, és a dir, se sent més entre els escolars d'allà on tradicionalment encara existeix. D'aquest fet podríem deduir que el model tradicional té ací una lleugera pressió reintroductora. Cal observar, però, que el grup d'escolars d'Elx és el responsable principal d'aquest comportament ja que són els que menys assimilacions realitzen³.

Com es veu al gràfic 7, malgrat la força de la innovació i l'èxit global que ha tingut en les generacions intermèdies, els escolars han capgirat l'evolució de la pronúncia. És important remarcar que s'ha produït un tancament de la *o* oberta precisament a la zona on l'arrelament de l'assimilació és més gran. Així que del 41% d'escolars que no realitzen l'assimilació, una mica més de la meitat diu $['korda]$, mentre que del 59% restant que realitza l'assimilació, també més de la meitat pronuncia $['kordo]$.

Gràfic 7. Percentatges per edats de realització de l'assimilació vocàlica velar a tota la comarca: corda

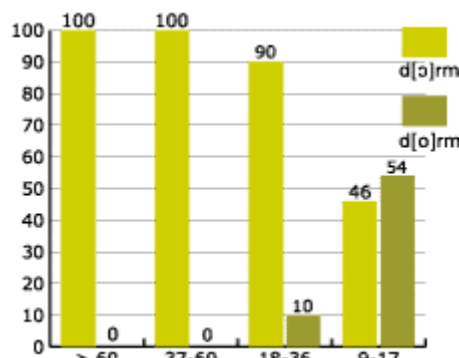

Tota aquesta situació condueix a pensar que la forma no assimilada torna a tenir prestigi entre els escolars, ja que es vincula amb l'ortografia, la norma oral de tots els mitjans de comunicació en català, la de part del professorat que sovint no és de la localitat *i*, com no, la del castellà.

2.3 El manteniment-desaparició de les vocals obertes

El model de llengua tradicional del Baix Vinalopó manté amb normalitat les vocals *oo* i *ee* obertes. Només les darreres generacions comencen a presentar una modificació d'aquest estat de coses. El gràfic 8 ho mostra en el cas de la *o* oberta.

Gràfic 8. Percentatges per edats de realització de *o* oberta: dorm

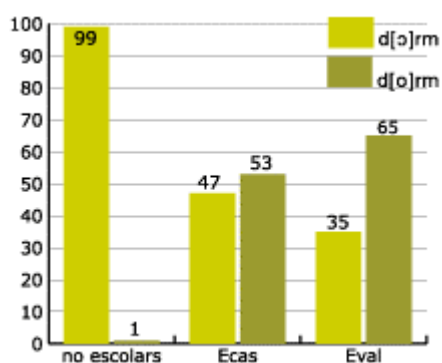

³ Vegeu l'apartat 2.14 on comentem breument què té d'especial el comportament fonètic d'aquest grup d'escolars.

El 10% dels jòvens d'entre 18 i 36 anys de tota la comarca presenten la castellanització [ɔ] > [o] en què ara ens centrem. La distribució no és uniforme al llarg de la comarca: [ɔ] es manté millor, en general, a les localitats on el català té més vitalitat.

L'*Eval* no sembla que faça que el fenomen s'esmene (vegeu el gràfic 9). Es produeix, per primera vegada de manera evident, una contradicció important. Cal tenir present que s'espera que l'*Eval* haja d'evitar l'eliminació de trets normatius o que pugua fer que es reintrodusquen si tenen tendència a perdre's. Aquesta contradicció té relació sobretot amb el comportament especial dels escolars d'Eix. A Crevillent, en canvi, localitat amb una vitalitat elevada de l'ús del català, l'*Eval* sí que presenta una freqüència una mica més alta del manteniment de l'obertura. Finalment, a Santa Pola el programa educatiu no és eficient en la recuperació de l'obertura, ja que tots els escolars pronuncien [dorm]; ací, la consumació del canvi impedeix, de moment, la reculada.

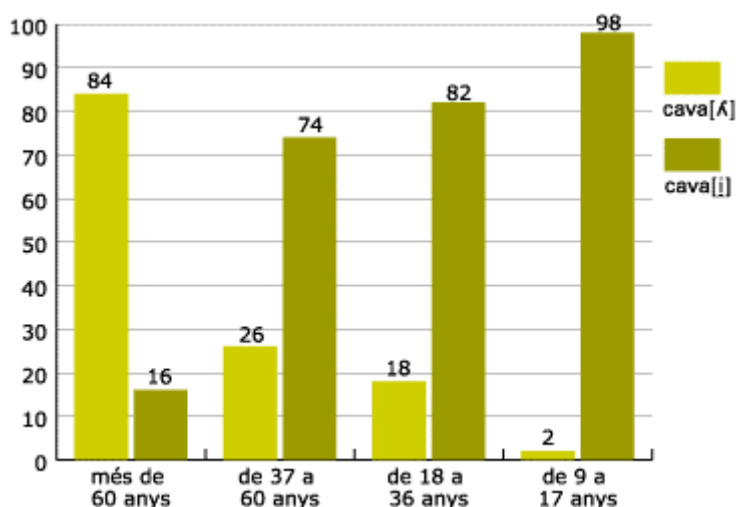
Gràfic 9. Percentatges per programa educatiu de realització de o oberta: dorm

2.4 El ieisme

El ieisme no és un tret tradicional comarcal però hi ha pres una volada impressionant. Es tracta d'un dels fenòmens més fulminants. Mentre que entre els ancians només hi ha ieisme en el 16% de la població comarcal, entre els escolars gairebé no existeix el so [ɪ]. A més a més, el salt entre els ancians i els adults és ben marcat —uns 58 punts— mentre que la transició entre les generacions més jòvens només abasta 8 punts:

Gràfic 10. Percentatges per edats de la realització de la ll: cavall

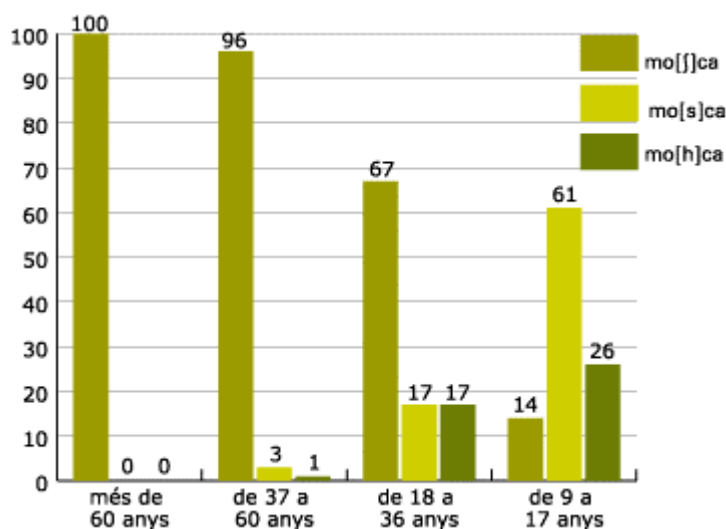

No hi ha una relació gaire marcada entre els tipus d'ensenyament i la conservació de la distinció fonètica que tractem ara, ja que el ieisme és absolutament generalitzat entre tots els escolars. El ieisme és un fenomen d'extensió clarament generacional i que no pot ser aturat per *Eval*.

2.5 La palatalització de s implosiva davant [k]

Al Baix Vinalopó, la pronúncia tradicional amb palatal sibilant [moʃka] és única en els ancians i gairebé en els adults (vegeu el gràfic 11). En decreix clarament la preferència en els joves i es queda en un reduït 14% entre els escolars, fonamentalment a favor de la forma general del català i coincident amb el castellà *mosca*, que abasta ja més d'un 60% de les respostes.

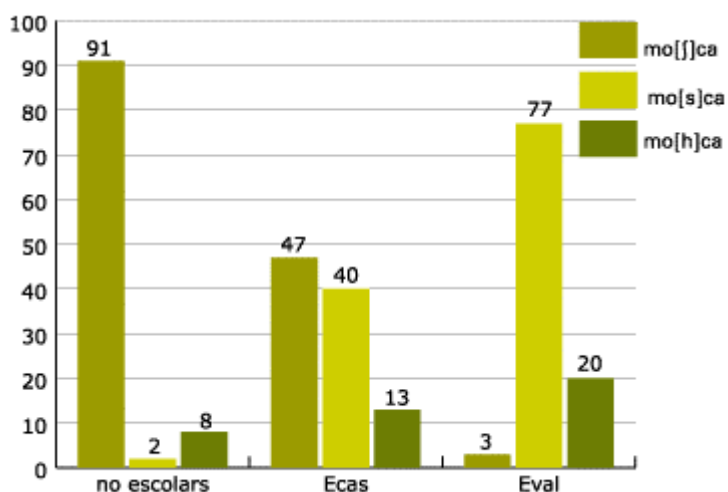
Gràfic 11. Percentatges per edats de realització de la s implosiva seguida de [k]: mosca

Novament la forma tradicional té una clara tendència decreixent. Els dos factors més rellevants que hi poden influir, el català normatiu i el castellà, hi donen suport. A banda, sorgeix una innovació bastant potent, *mo[h]ca*, causada evidentment pel castellà, molt lligada al parlar castellà fronterer del Baix Segura i Múrcia. Aquesta innovació incipient és ocasional entre els adults però més habitual en els escolars guardamarencs i il·licitans. Els mitjans de comunicació espanyols també reforcen bastant aquesta realització.

Com es veu al gràfic 12, l'*Eval* contesta bastant sovint realitzant la pronúncia castellanitzada *mo[h]ca* —un 20% aproximadament de les seves respostes—, freqüència quasi equiparable a la de l'*Ecas*, tot i que lleugerament més elevada en aquell. La raó d'açò és que es tracta d'un fenomen més habitual en localitats castellanitzades i, per això, bastant sentit en l'*Eval* d'Elx. Els escolars de Crevillent i Santa Pola són poc susceptibles d'efectuar el canvi.

Gràfic 12. Percentatges per programa educatiu de realització de la s implosiva seguida de [k]: mosca

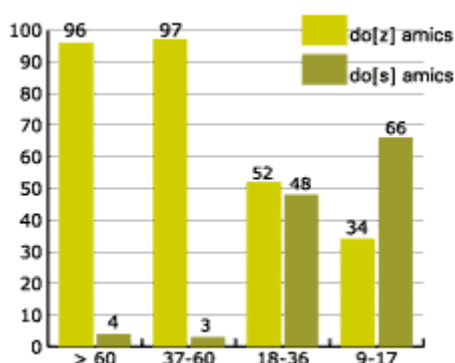

Per contra, la forma tradicional *mo[j]ka* encara pertany al model dels escolars de l'*Ecas* (amb una freqüència del 47%), mentre que ja quasi ha desaparegut en l'*Eval*, a favor de l'estàndard *mosca*.

2.6 La s en fonètica sintàctica

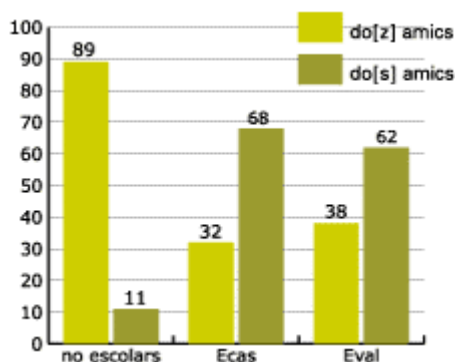
L'única pronúncia pròpia del model tradicional i actual de la comarca (llevat de la localitat de Guardamar) és la que presenta pràcticament tot el català: la sonorització de la -s davant vocal (vegeu el gràfic 13). L'evolució de l'extensió de la pronúncia ensordida i el retrocés de la tradicional és generacional: mentre que el canvi [z] > [s] és inexistent en les dues generacions de més edat, aquesta engloba ja la meitat de les respostes dels jòvens i dos terços de les dels escolars. Com mostra el gràfic 14, no hi ha diferències rellevants segons el tipus d'ensenyament.

Gràfic 13. Percentatges per edats de realització de la s sonora en fonètica sintàctica: dos amics

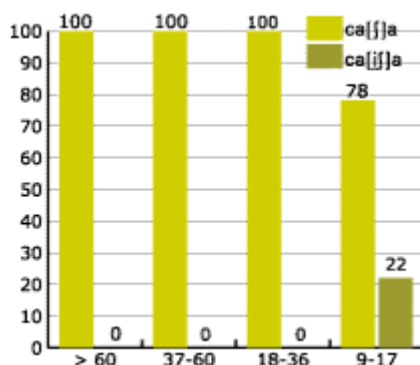
Gràfic 14. Percentatges per programa educatiu de realització de la s sonora en fonètica sintàctica: dos amics

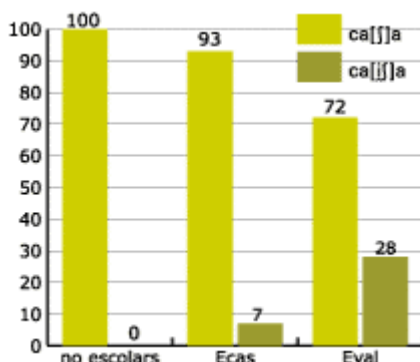
2.7 El grup -ix

En posició intervocàlica predomina aclaparadorament la forma sense semivocal [kaʃa] pertot arreu de la comarca i en totes les generacions adultes. Així es comprova en el gràfic 15. Només en els escolars hi ha una presència destacable —un 22%— d'ocurrències amb semivocal, que corresponen majoritàriament a l'Eval (vegeu el gràfic 16).

Gràfic 15. Percentatges per edats de realització de la semivocal del grup ix: caixa

Gràfic 16. Percentatges per programa educatiu de realització de la semivocal del grup ix: caixa

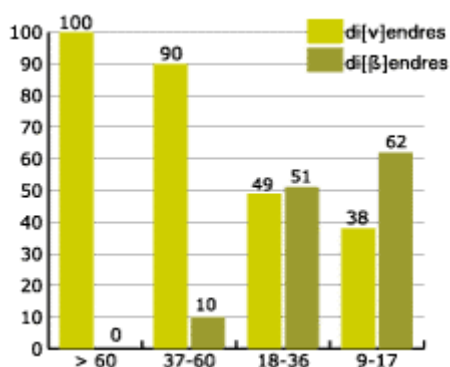
2.8 El betacisme

El betacisme ha estat un fenomen completament aliè al parlar comarcal fins fa poc. L'influx del castellà, històricament betacista, ha començat a tenir efectes reals en aquesta qüestió recentment.

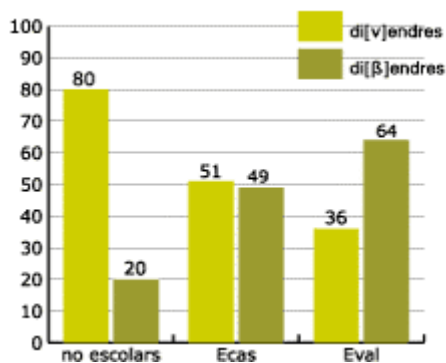
La nostra recerca ja ha detectat més d'un 30% de betacistes, distribuïts de manera gradual generacionalment (vegeu el gràfic 17): en els escolars ja arriba al 62%. Afecta totes les localitats de manera semblant, tot i que de nou és menys present en les zones conservadores del camp i més habitual en les localitats costaneres i a Elx.

L'*Eval* (vegeu el gràfic 18) torna a repetir l'esquema una mica més castellanitzant que ja ens és conegut d'algun cas anterior. L'*Ecas* distingeix els dos sons amb una mica més de freqüència. Notem que a Santa Pola el betacisme és absolut entre els escolars i l'*Eval* no produeix cap efecte corrector. A Crevillent, l'*Eval* és bastant menys betacista que la resta, cosa que, com ja hem percebut, sembla la cosa més esperable. A Elx, però, el betacisme és més habitual en l'*Eval* i és la raó de més pes perquè els resultats globals no siguen els esperables per a l'*Eval*. Remetem de nou a l'apartat 2.14 on hi ha un intent d'explicació d'aquesta situació.

Gràfic 17. Percentatges per edats de realització de la v: divendres

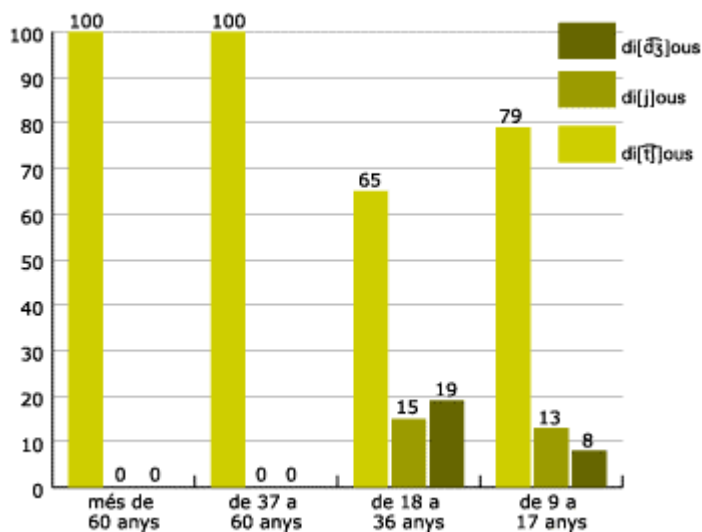
Gràfic 18. Percentatges per programa educatiu de realització de la v: divendres

2.9 El so africàtic [d̪]̃

El so africàtic [d̪]̃ forma part del repertori de fonemes del model de llengua tradicional del Baix Vinalopó. La modificació d'aquest so és numèricament bastant minsa en la població i només pròpia dels més joves:

Gràfic 19. Percentatges per edats de realització de l'africada palatal sonora: dijous

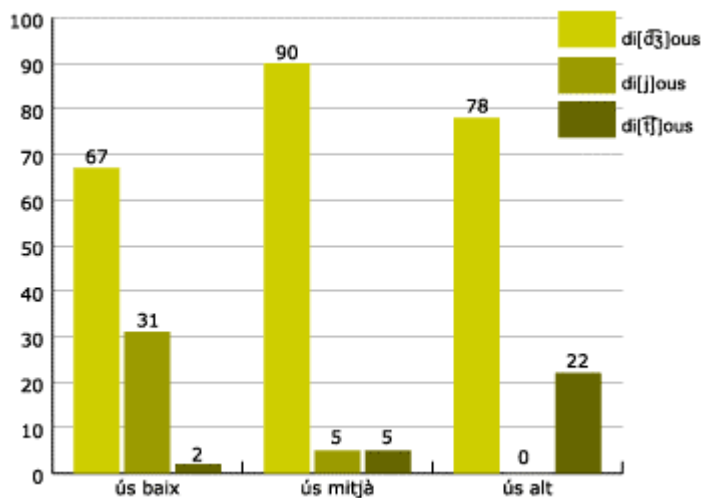

Hem detectat dues solucions que el substitueixen. D'una banda, hi ha l'ensordiment [tʃ], conegut des d'antic en el valencià central i molt més recentment en diverses localitats de les Valls del Vinalopó. En segon lloc, hi ha la desafricació del so amb el resultat d'una espècie de semiconsonant [j]. Aquest darrer fenomen es detecta també a la comarca veïna de l'Alacantí.

Com es veu al gràfic 19, l'ensordiment és més habitual en els joves: engloba prop del 20% de les seves respostes. Aquesta solució es redueix fortament entre els escolars (el 8%). La desafricació, per contra, és bastant menys habitual entre els joves que entre els escolars. Tot i això, els escolars tendeixen a eliminar totes dues pronúncies, les quals sumen el 22% de les respostes, mentre que entre els joves assoleixen el 34%.

L'ensordiment afecta algunes partides i localitats del camp d'Elx i la mateixa ciutat; el desafricament es reparteix en zones o en individus molt castellanitzats (Elx, Santa Pola, Guardamar, la Marina). Al gràfic 20 es veu que l'ús elevat declarat de la llengua pròpia afavoreix bastant la realització africada sorda [tʃ], mentre que l'ús baix es relaciona amb la desafricació [j]:

Gràfic 20. Percentatges segons l'ús declarat del català de realització de l'africada palatal sonora: dijous

Aquesta distribució pot conduir a interpretar les dues solucions fonètiques com a fruit de la interferència amb el castellà però sota condicions lingüístiques contextuals diverses: l'ensordiment [t̥] apareix en una situació lingüística on el català té certa vitalitat i la desafricació [tʃ], en canvi, en un àmbit social més castellanitzat. Efectivament, aquesta darrera és l'adaptació actual normal del so [tʃ] del català o de l'anglès, posem per cas, dels parlants castellans, mentre que l'altra es va iniciar en el valencià central en un moment de vitalitat lingüística molt elevada, devers els segles XVII i XVIII.

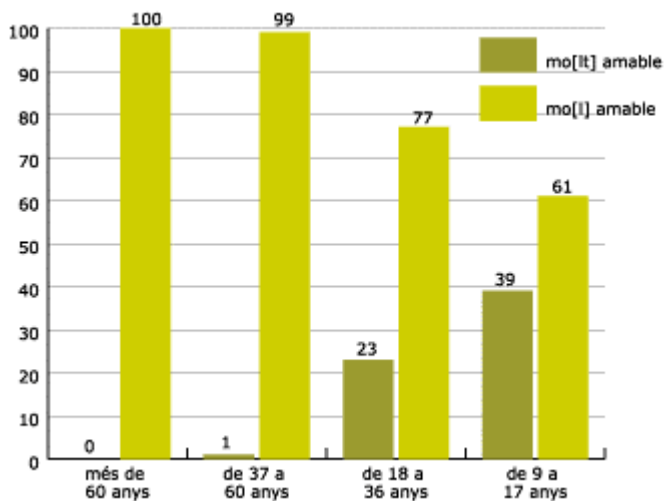
No hi ha diferències notables segons el programa educatiu. Cal dir, però, que l'ensordiment és més freqüent en l'*Eval*, on afecta el 16% de les respostes, precisament en els que declaren fer un ús més elevat de la llengua pròpia. La desafricada va lligada a l'*Ecas* —11%— i a l'ús baix del català. Totes dues afecten hàbitats rurals o urbans de manera bastant indistinta, tot i que la forma ensordida es troba més al camp, on novament la vitalitat lingüística és més elevada.

2.10 El grup *-lt final seguit de vocal*

La forma tradicional de realitzar l'aplec consonàntic *-lt* seguit de vocal a la comarca estudiada és no elidir la dental i pronunciar, per tant, *mo[ita]mable*. Cal dir, però, que detectem diversos casos d'elisió de *t* en aquesta posició, de manera que hom coincideix amb el model tradicional de comarques properes, com ara part de les Valls del Vinalopó, la Foia de Castalla o Alcoi. Al Baix Vinalopó, l'elisió abraça el 19% de la població global de la comarca.

Com es veu al gràfic 21, la desaparició de la dental és ben notable entre els escolars —un 39%— i es va reduint gradualment a mesura que augmenta l'edat: encara afecta el 23% de les respostes dels jòvens, només l'1% dels adults i no té existència entre els ancians:

Gràfic 21. Percentatges per edats de realització de l'oclusiva final agrupada *t* en fonètica sintàctica: molt amable

Es tracta d'un tret habitual en totes les localitats, sense distincions significatives. Tampoc no hi ha rellevància en les respostes segons el programa educatiu.

Un cop hem vist l'existència d'aquesta solució també en població no escolaritzada i la intrascendència dels programes educatius, l'eliminació de la dental deu ser un procés incipient en el model col·loquial, independent del procés de convergència envers el castellà o de l'anivellament interdialectal causat per l'extensió de l'estàndard.

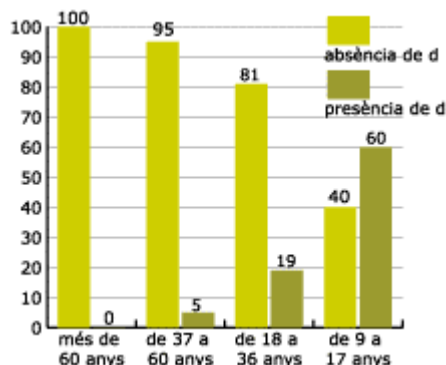
2.11 La caiguda de -d- intervocàlica

Cal dir que, com que el fenomen de la caiguda de la *d* intervocàlica és important en aquesta varietat dialectal, el qüestionari ha inclòs diversos ítems sobre el tema. D'una banda, hi ha formes equivalents amb *d* en castellà (*esternudar, oblidar-olvidar, vida, saludar, roda, redona, cadena, madur, quedar*) i, de l'altra, n'hi ha sense aquesta equivalència (*cadira, Nadal, neboda*).

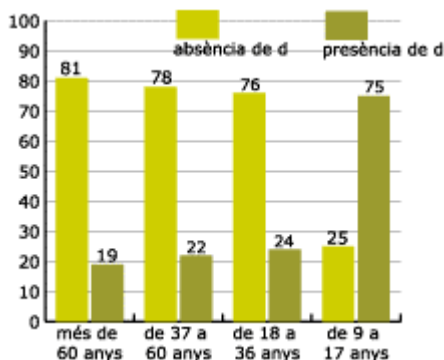
Hem observat una diferència notable en els dos blocs de preguntes: en els grups sense equivalència en castellà (vegeu el gràfic 22), la presència de la *d* —que sempre serà una recuperació des del punt de vista del model tradicional— no existeix en els ancians i és molt reduïda en els adults. Els jòvens n'incrementen bastant el nombre i en els infants és ja resposta majoritària (més del 60%).

En el grup amb equivalència en castellà (vegeu el gràfic 23), les reintroduccions ja abracen prop del 20% de les respostes de tots els adults, amb un petit increment a mesura que decreix l'edat. Els escolars, finalment, recuperen la *d* en tres quartes parts de les respostes.

Gràfic 22. Percentatges per edats de realització de la *d* intervocàlica en mots sense equivalència en castellà (Nadal, neboda, cadira)

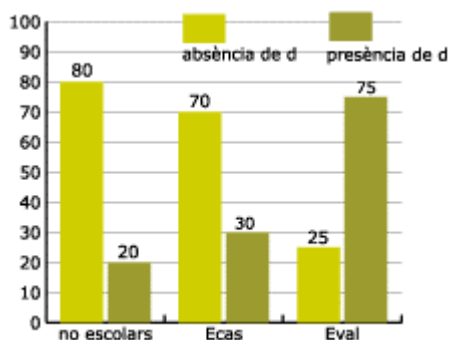

Gràfic 23. Percentatges per edats de realització de la *d* intervocàlica en mots amb equivalència en castellà (esternudar, oblidar-olvidar, vida, roda, saludar, redona, cadena, madur, quedar)

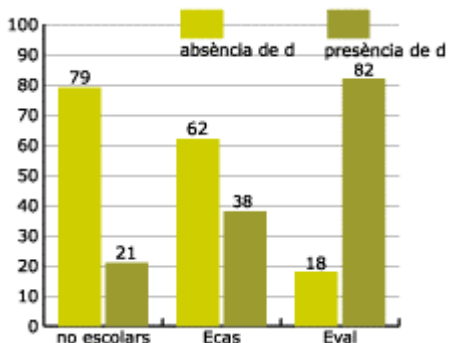

Les recuperacions van extraordinàriament lligades a l'*Eval*, sobretot en els individus d'Elx, els quals tenen un ús reduït del català tant familiarment com socialment. Notem que en l'*Eval* la freqüència de la innovació és tres veges més gran que la forma pròpia del model tradicional sense *d*, tant pel que fa al grup de formes sense equivalència en castellà com al que sí que en té. Tot i això, la dilució del model tradicional és més patent en aquest segon grup de mots:

Gràfic 24. Percentatges per programa educatiu de realització de la *d* intervocàlica en mots sense equivalència en castellà (Nadal, neboda, cadira)

Gràfic 25. Percentatges per programa educatiu de realització de la *d* intervocàlica en mots amb equivalència en castellà (esternudar, olvidar-oblidar, vida, roda, saludar, redona, cadena, madur, quedar)

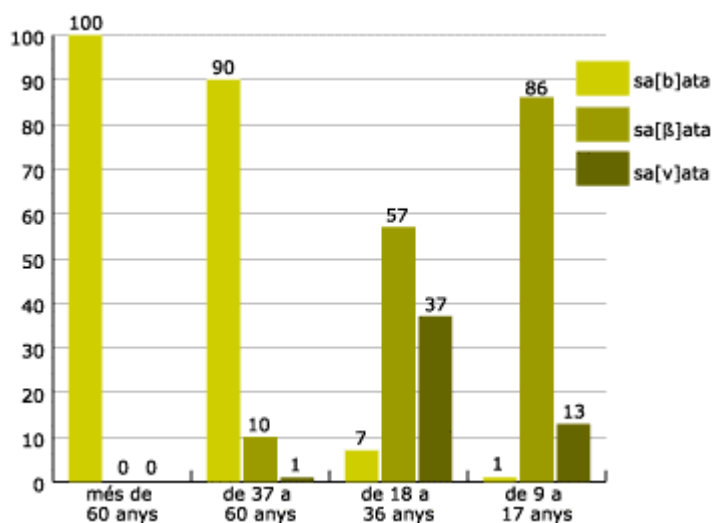
La generalització de la desaparició de la *d* intervocàlica és un fenomen ben arrelat en el parlar comarcal. També, però, es troba força desprestigiada des de fa temps, fins i tot estigmatitzada, per la manca de coincidència tant amb el castellà estàndard com amb les varietats valencianes veïnes. Açò explica que hi haja reintroduccions de *dd* força antigues, perquè un factor i l'altre fomenten la reintroducció de la *d*. En aquest cas, el castellà no ha estat, com en altres casos, el factor determinant de la restitució sinó que ha compartit terreny amb la pressió dels dialectes veïns —per tant, amb una tendència ja col·loquialitzada— i, recentment, amb la del català normatiu.

Ara bé, cal no oblidar que precisament els escolars que es mouen en un ambient més castellanitzat són els més propensos a la reintroducció. En aquest grup s'ha accentuat tant la tendència ja col·loquialitzada de la restitució de la *d*, com la pressió del castellà, el trencament amb el model tradicional i l'influx del model normatiu del català.

2.12 La *-b-* intervocàlica

Tot el valencià meridional, des del Xúquer fins a Guardamar pronuncia qualsevol *b* com a oclusiva. El gràfic 26 mostra que la *b* oclusiva és pròpia i única en el parlar dels ancians i general en el dels adults; decau de manera oberta en els jòvens i desapareix entre tots els escolars:

Gràfic 26. Percentatges per edats de les realitzacions que té la b intervocàlica: sabata

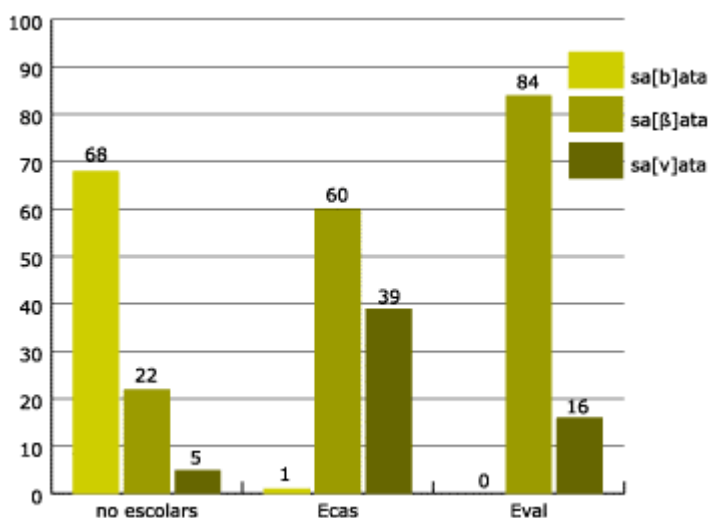

Aquesta realització oclusiva està abocada a la desaparició. No té representació ortogràfica, no és pròpia dels hàbits articulatoris del castellà en posició intervocàlica i, a més a més, no té presència en la gran majoria de varietats del català, incloses les estàndard.

Sorprèn una realització que ja havíem sentit puntualment a diversos individus de les comarques valencianes meridionals: la realització labiodental *v* en comptes de *b*. No es tracta pas d'una realització anecdòtica. Som conscients, però, que fàcilment s'ha pogut incrementar per la situació semiformal en què han estat realitzades les entrevistes, ja que fa l'efecte que es tracta d'una hipercorrecció. No es pot descartar l'influx del murcià veí, on el canvi [b] > [v] és conegut.

Trobem algun cas de [v] en els adults, però s'escampa fortament entre els jòvens fins assolir el 37% de les seves respostes. Decreix entre els escolars però es manté en un discret 13%. És més sentida en l'*Ecas*, grup on ja hi ha una consciència i voluntat de correcció —en la situació formal de l'enquesta—, però que potser no coneix tant com l'*Eval* quan hi ha *v* o *b*, cosa que fomenta la hipercorrecció:

Gràfic 27. Percentatges per programa educatiu de les realitzacions que té la b intervocàlica: sabata

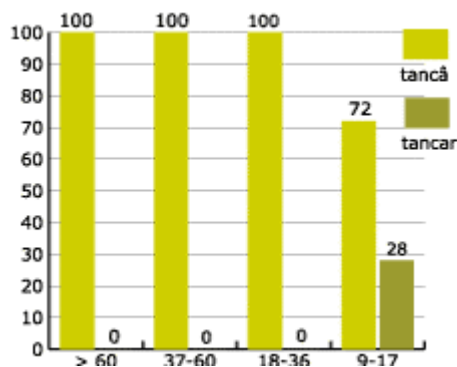

2.13 La -r final

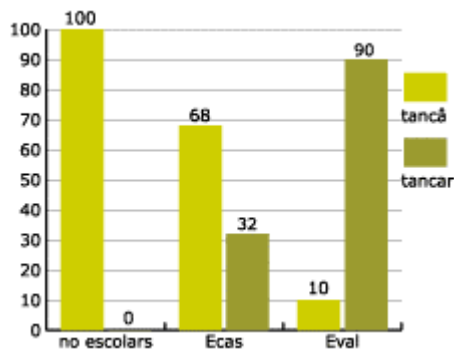
Ens interessa ara distingir dues situacions en relació amb la situació de la -r final al Baix Vinalopó: a) en infinitius en final absolut; i b) en l'infinitiu *córrer*.

a) En infinitius en posició final absoluta només hi ha pèrdua sistemàtica de -r final a Crevillent, on abasta el 95% de les respostes. Es produeix una petita recuperació de la vibrat que només es dona entre els escolars i assoleix un quart de les seves respostes (vegeu el gràfic 28). L'Eval (vegeu el gràfic 29) presenta un grau de recuperació de la vibrat final molt més elevat que l'altre grup —un 90% enfront d'un 32%.

Gràfic 28. Percentatges per edats de realització de r final a Crevillent: tancar

Gràfic 29. Percentatges per programa educatiu de realització de r final a Crevillent: tancar

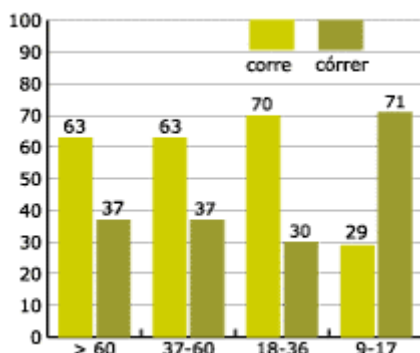
La presència d'aquest fonema en castellà, en gran part de les varietats orals valencianes —ja siga en les col·loquials o en l'estàndard— i en l'ortografia de totes dues llengües espenta fortament envers la recuperació de la r a Crevillent, almenys —recordem— en una situació d'enquesta.

El valencià general no fomenta aquesta pronúncia. Ni tan sols es veu com a clarament acceptable en diversos manuals de pronúncia, de manera que no deu ser habitual tampoc que el professorat fomenti la conservació d'aquest tret crevillentí.

b) Cal fer esment a part d'un verb que presenta una caiguda de la -r final generalitzada en el model tradicional de tota la comarca, llevat de Guardamar: es tracta del verb *córrer* que es pronuncia *corre* en un 64% dels informants globals —excepció feta de Guardamar:

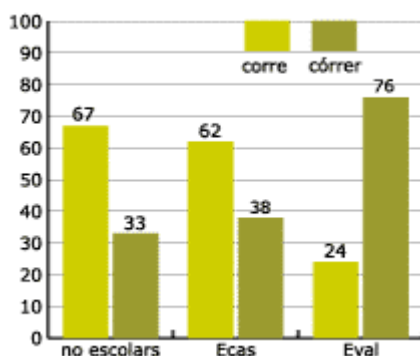

Gràfic 30. Percentatges per edats de realització de r final: córrer

El manteniment de la forma sense vibrant és sòlid en les tres generacions d'adults. Fins i tot, s'aprecia un increment de les respostes sense *r* entre els joves. Hi deu influir la dissimilació eliminatòria de vibrants. Els escolars, però, reintrodueixen marcadament el so bategant fins situar-lo en el 71% de les respostes (vegeu el gràfic 31). Tornen a ser els escolars i amb resultats semblants al del cas anterior els que pronuncien aquest so de manera decidida, sobretot els de l'*Eval*.

Gràfic 31. Percentatges per programa educatiu de realització de r final: córrer

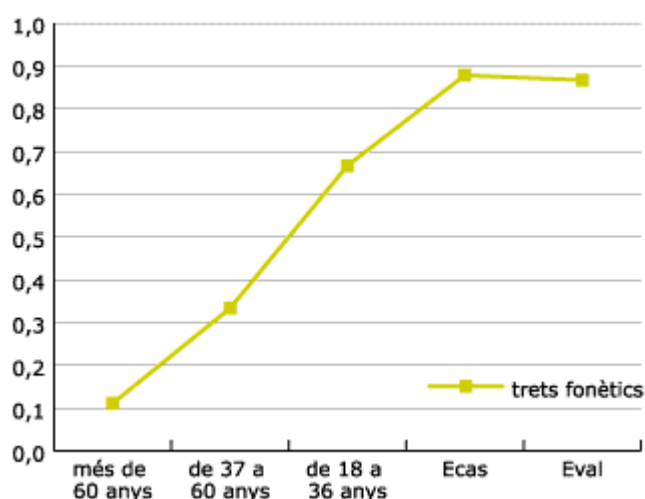
En definitiva, la reintroducció de la *-r* final allà on el model lingüístic tradicional l'havia perduda és molt important i especialment accentuat en l'*Eval*. Tot i això, la recuperació de la bategant ja té vigència en les generacions anteriors.

2.14 Tendències generals observades en la fonètica

L'agrupació de les dades anteriorment exposades ens permet una visió de conjunt de les tendències fonètiques que es produeixen al Baix Vinalopó, que tot seguit exposarem molt sumàriament. Recordem que hem considerat dos eixos fonamentals: el manteniment o afèbliment del model tradicional enfront del grau d'incorporació d'innovacions. Sobre aquests dos eixos, hem volgut tenir en compte els factors següents: en primer lloc, el grau d'amerament de la llengua majoritària —el castellà— en el model de llengua comarcal; en segon lloc, el grau d'incorporació d'innovacions provinents dels models de llengua normatius del català; i, finalment, el grau de diversificació del model de llengua comarcal deguda a factors interns (ni al castellà, ni al model normatiu del català):

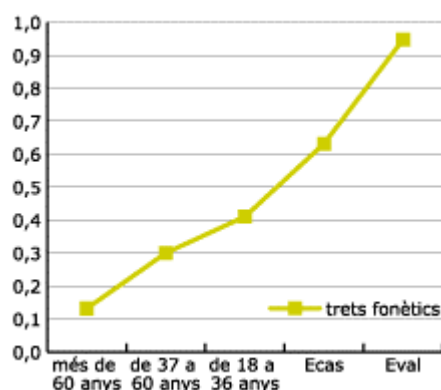
a) Com es veu al gràfic 32, la fonètica del castellà amera progressivament el model de llengua comarcal de manera perceptible a través de l'edat. Els escolars en mostren el nivell més alt. L'*Eval* no aconsegueix frenar aquesta tendència, ja que presenta el mateix índex de castellanismes que l'*Ecas*. La petitíssima inflexió que s'entreveu en el model de llengua de l'*Eval* no és encara significativa, tot i que cal tenir-la en compte i valorar-la positivament:

Gràfic 32. Innovacions provinents del castellà (no normatives)

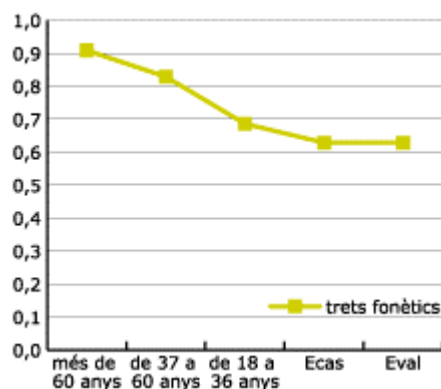

b) La repercussió fonètica dels models de llengua normatius és manifesta i està relacionada amb l'edat (lògicament amb les variables que s'hi conjuguen, entre altres, el contacte més dilatat amb l'àmbit escolar o els mitjans de comunicació). El nombre d'innovacions normatives és creixent, com podem veure al gràfic 33. A més a més, l'escola en general i especialment l'Eval és clau en aquest cas. Tot i això, el model fonètic tradicional que coincideix amb la normativa experimenta un descens bastant notable, com mostra el gràfic 34. Com veiem, en aquest cas, l'Eval no sembla que siga capaç de frenar aquesta baixada.

Gràfic 33. Innovacions normatives

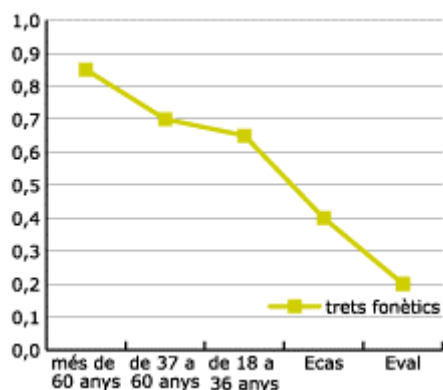

Gràfic 34. Formes tradicionals que són normatives

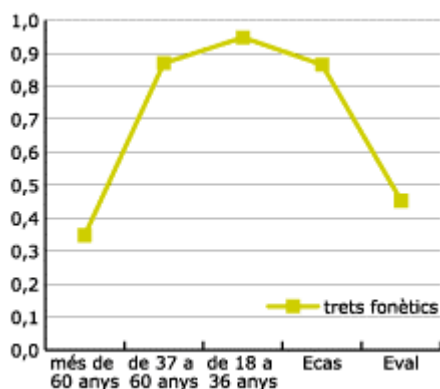

c) Finalment, els trets propis del model tradicional que són genuïns però no normatius tenen els dies comptats, com apreciem al gràfic 35. Per altra banda, les innovacions no degudes a cap factor extern (vegeu el gràfic 36) presenten un creixement important en la generació que té entre 37 i 60 anys. La creixuda és menor en els jòvens i, finalment, els escolars, especialment els de l'*Eval* eliminen decididament aquesta mena de trets.

Gràfic 35. Formes tradicionals genuïnes però no normatives

Gràfic 36. Innovacions genuïnes però no normatives

Una gran part dels fenòmens fonètics estudiats queden fora del nivell de la consciència i, per tant, lluny de poder ser esmenats i corregits amb facilitat. Els canvis que s'hi produeixen no solen pertànyer a tendències conscients de correcció sinó a la imitació força involuntària de pronúncies prestigiades, on hi ha el castellà. Pertanyen a aquest tipus de trets fonètics el tancament de les vocals *o* i *e*, el ieisme, el betacisme, la realització sorda de la *s* sonora sobretot en fonètica sintàctica, l'aspiració de *s* davant [k] o la *b* oclusiva que esdevé fricativa. Com veiem, es tracta d'alguns dels trets normatius propis del model tradicional que, com hem vist, disminueixen. Cal afegir com a factor rellevant que gran part d'aquests trets no tenen projecció ortogràfica.

Es destaca que justament l'*Eval* a la ciutat d'Elx no és capaç de redreçar aquesta mena de trets fonètics. Com hem esmentat anteriorment, aquest fet ha trencat una de les hipòtesis inicials en el sentit que s'esperava que tots els escolars de l'*Eval* havien de mostrar menys castellanització fonètica i un manteniment més elevat dels trets normatius que eren tradicionals.

La situació sociolingüística dels escolars il·licitans que assisteixen a l'*Eval* els produeix una castellanització fonètica més evident que a l'altre grup. Aquest context impedeix que una esmena conscient com la que sol preponderar a l'escola siga poc eficient si es realitza sobre aquests trets de la caracterització fonètica, trets que, en general, han estat prou castellanitzats. En les localitats on el català és més present en el context social dels xiquets i les xiquetes, l'*Eval* és més efectiu en la conservació (i recuperació) d'aquesta mena de trets.

Però hi ha un segon grup de trets que són més identificables i, malgrat caure en l'àmbit de la fonètica, són recuperats o esmenats i, fins i tot, comentats pels parlants mateixos. Es tracta de la desaparició de la *d* intervocàlica o de la *r* final, com a casos paradigmàtics, però també d'altres com ara l'aturada de la caiguda de *-t* en *molt*, l'eliminació de la palatal de *moixca*, la reintroducció de la semivocal en *caixa* o la substitució de *a* per *e* en *embut*. En alguns d'aquests casos, es tracta de trets elidits, cosa que els fa més perceptibles que els canvis en els trets sonants dels fonemes. Esdevenen, doncs, amb més facilitat recuperables conscientment. A més a més, el suport ortogràfic és ara més trascendental que en els primers casos i, en part, també hi ha coincidència o paral·lelisme amb les formes fonètiques del castellà.

Aquest segon tipus de trets fonètics —en general innovacions— sí que són més controlables conscientment —en gran part per motius ortogràfics— i, doncs, són esmenats per tots els individus escolaritzats en català, siguen o no d'Elx. En aquests casos, l'*Eval* sí que és molt eficient per a vehicular-los en el model de llengua dels escolars.

3. Final

La hipòtesi inicial es corrobora només parcialment. La fonètica es troba en un procés de canvi profund. Es pot parlar, en general, de poca repercussió del model normatiu. Es veu una tendència a la dilució del model tradicional i es corrobora una castellanització intensa, almenys en el registre formal en què hem contextualitzat les entrevistes. La fonètica, doncs, pateix una degradació força imparabile en els trets fonètics més inconscients.

L'*Eval* és una esperança relativa per a l'esmena per dues raons. En primer lloc, perquè el percentatge d'escolars que hi assisteixen és molt baix en tot el País Valencià en comparació amb l'*Ecas*; en segon lloc, perquè si en la situació contextual on és l'individu, el castellà és molt present, aquest exerceix una pressió excessiva en molts trets del subsistema fonètic que l'*Eval* no és capaç d'esmenar. L'*Eval* només és relativament eficient en l'alumnat que manté un ús elevat de la seua llengua, alumnat que, per altra banda, conserva millor el model fonètic tradicional, més pròxim al model estàndard.

Carles Segura Llopes

Universitat d'Alacant
carles.segura@ua.es